

M. TVLLII CICERONIS
 PRO
 LEGE MANILIA,
 SEU
 DE IMPERATORE POMPEJO
 DELIGENDO, AD POPVLVM
 ORATIO, TERTIADECIMA.

QVAMQVAM mihi semper frequens con-
 spectus vester multo jucundissimus; hic au-
 tem locus, ad agendum amplissimus, ad di-
 cendum ornatissimus est visus, Quirites: ta-
 men hoc aditu laudis, qui semper optimo
 cuique maxime patuit, non mea me volun-
 tas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate
 susceptæ, prohibuerunt. Nam, cum antea
 per ætatem nondum hujus auctoritatem loci
 attingere auderem; statueremque, nihil huc,
 nisi perfectum ingenio, elaboratum industria,
 afferri oportere: omne meum tempus ami-
 corum temporibus transmittendum putavi.

Cicero. T. VI.

O

2 Ita neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent; & meus labor, in privatorum periculis caste, integreque versatus, ex vestro iudicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum, propter dilationem comitorum, ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facile intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis, & quid aliis præscriberetis. Nunc cum & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis; & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilantibus ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit asserere: certe, & si quid auctoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; & si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio

3 tribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum jure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeji singulari, eximiaque virtute; hujus autem orationis difficilius est exitum, quam principium invenire. Ita mihi non tam copia, quam modus in dicendo quærendus est.

Atque, ut inde oratio mea proficiatur, 2
unde hæc omnis causa ducitur: bellum gra- 4
ve & periculosum vestris vectigalibus atque
fociis a duobus potentissimis regibus infer-
tur, Mithridate & Tigraue; quorum alter
relictus, alter laceffitus, occasionem sibi ad
occupandam Asiam oblatam esse arbitratur.
Equitibus Romanis, honestissimis viris, af-
feruntur ex Asia quotidie litteræ, quorum
magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus
exercendis occupatæ: qui ad me, pro neces-
situdine, quæ mihi est cum illo ordine, cau-
sam reipublicæ, periculaque rerum suarum
detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc vestra pro- 5
vincia est, vicos exustos esse complures:
regnum Ariobarzanis, quod finitimum est
vestris vectigalibus, totum esse in hostium
potestate: Lucullum, magnis rebus gestis,
ab eo bello discedere: huic qui successerit,
non satis esse paratum ad tantum bellum ad-
ministrandum: unum ab omnibus fociis &
civibus ad id bellum imperatorem deposci at-
que expeti: eundem hunc unum ab hostibus
metui, præterea neminem.

Causa quæ sit, videtis: nunc, quid agen- 6
dum sit, considerate. Primum mihi videtur
de genere belli: deinde de magnitudine: tum

de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est belli ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare atque inflammare ad studium persequendi debeat. Agitur enim populi Romani gloria, quæ vobis a majoribus, cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum atque amicorum, pro qua multa majores vestri magna & gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi Romani vectigalia & maxima; quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis & ipsorum & reipublicæ causa consulendum.

3 Et quoniam semper appetentes gloriæ præter ceteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta: quæ penitus jam infedit atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui uno die, tota Asia, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una litterarum significatione cives Romanos necandos, trucidandosque denotavit, non modo adhuc pœnam nullam, suo dignam scelere, suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium & vicesimum regnat: & ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris

occultare velit, sed emergere e patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus, superatusque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt: venia danda, quod reliquerunt: propterea quod ab eo bello Sullam in Italiam respublica, Murenam Sulla revocavit. Mithridates autem 4 omne reliquum tempus, non ad oblivionem 9 veteris belli, sed ad comparisonem novi contulit: qui posteaquam maximas ædificasset, ornassetque classes; exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset, & se Bosporanis, finitimis suis, bellum inferre simulasset: usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis, maximeque diversis, uno consilio a binis hostium copiis bellum terra, marique gereretur, vos ancipiti contentione districti, de

10 imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispanienfis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeji divino consilio ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res a L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostra, II neque falsa afficta esse videatur. De vestri imperii dignitate atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte, quem vobis 5 animum suscipiendum putetis. Majores vestri sæpe, mercatoribus ac naviculariis injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patieminis, qui legatum populi Romani consularem, vinculis ac verberibus, atque omni supplicio

excruciatum necavit? Illi libertatem civium
 Romanorum imminutam non tulerunt: vos
 vitam ereptam negligetis? Jus legationis
 verbo violatum illi persecuti sunt: vos lega-
 tum, omni supplicio interfectum, relinque-
 tis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, 12
 tantam vobis imperii gloriam relinquere; sic
 vobis turpissimum sit, illud, quod accepi-
 stis, tueri & conservare non posse. Quid,
 quod salus sociorum summum in periculum
 ac discrimen vocatur? Regno expulsus est
 Ariobarzanes, rex, socius populi Romani
 atque amicus: imminet duo reges toti
 Asiæ, non solum vobis inimicissimi, sed etiam
 vestris sociis atque amicis: civitates autem
 omnes, cuncta Asia atque Græcia vestrum
 auxilium expectare, propter periculi magni-
 tudinem, coguntur: imperatorem a vobis
 certum deposcere, cum præsertim vos alium
 miseritis, neque audent, neque id se facere
 summo sine periculo posse arbitrantur. Vi- 13
 dent & sentiunt hoc idem, quod vos, unum
 virum esse, in quo summa sint omnia, &
 eum prope esse, (quo etiam carent ægrius)
 cujus adventu ipso atque nomine, tametsi
 ille ad maritimum bellum venerit, tamen
 impetus hostium repressos esse intelligunt ac

retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque sicut ceterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis, quam ceteros, quod ejusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc praesentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud **6** quos ille diutissime commoratur. Quare, si **14** propter socios, nulla ipsa injuria laceffiti, majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Poenis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere; praesertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur? Nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quiritibus, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia vero tam opima est & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum,

quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem & pacis dignitatem sustinere vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis est defendenda. Nam ceteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur. at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cum hostium copiarum non longe absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur. Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis prope adsint? cum una excursio equitatus per brevi tempore totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portibus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis

fructuosi sunt, conservaveritis, non solum
(ut antea dixi) calamitate, sed etiam cala-
7 mitatis formidine liberatos? Ac ne illud
17 quidem vobis negligendum est, quod mihi
ego extremum proposueram, cum essem de
belli genere dicturus, quod ad multorum
bona civium Romanorum pertinet: quorum
vobis, pro vestra sapientia, Quirites, ha-
benda est ratio diligenter. Nam & publica-
ni, homines & honestissimi & ornatissimi,
suas rationes & copias in illam provinciam
contulerunt: quorum ipsorum per se res &
fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim si
vectigalia, nervos esse reipublicæ, semper
duximus, eum certe ordinem, qui exercet
illa, firmamentum ceterorum ordinum recte
18 esse dicemus. Deinde ceteris ex ordinibus
homines gnavi & industrii partim ipsi in
Asia negotiantur, quibus vos absentibus con-
sulere debetis: partim suas & suorum in ea
provincia pecunias magnas collocatas habent.
Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eo-
rum civium numerum calamitate prohibere:
sapientiæ, videre, multorum civium cala-
mitatem a republica sejunctam esse non pos-
se. Etenim illud primum parvi refert, vos
publicanis amissa vectigalia postea victoria

recuperare. neque enim iisdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem. Deinde, 19 quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit; id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cum in Asia res magnas permulti amiserant, scimus, Romæ, solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibite rempublicam, & mihi credite, id quod ipsi videtis. hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicata est cum illis pecuniis Asiaticis & cohæret. ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defendantur.

Quoniam de genere belli dixi, nunc de 8
magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc 20
dici: belli genus esse ita necessarium, ut sit

gerendum ; non esse ita magnum , ut sit
pertimescendum. In quo maxime laboran-
dum est , ne forte a vobis , quæ diligentissi-
me providenda sunt , contemnenda esse vi-
deantur. Atque , ut omnes intelligant , me
L. Lucullo tantum impertire laudis , quan-
tum forti viro , & sapientissimo homini , &
magno imperatori debeat : dico , ejus ad-
ventu maximas Mithridatis copias , omnibus
rebus ornatas atque instructas fuisse , ur-
bemque Asiæ clarissimam , nobisque amicis-
simam , Cyzicenorum , obsessam esse ab ipso
rege maxima multitudine , & oppugnatam
vehementissime , quam L. Lucullus virtute ,
assiduitate , consilio , summis obsidionis peri-
culis liberavit : ab eodem imperatore clas-
sem magnam & ornatam , quæ ducibus Ser-
torianis ad Italiam studio inflammato raperetur ,
superatam esse atque depresso : magnas hostium præterea copias multis præ-
liis esse deletas : patefactumque nostris le-
gionibus esse Pontum , qui ante populo Ro-
mano ex omni aditu clausus esset : Sinopen
atque Amisum , quibus in oppidis erant do-
micilia regis , omnibus rebus ornata atque
referta , ceterasque urbes Ponti & Cappado-
ciæ permultas , uno aditu atque adventu

esse captas : regem spoliatum regno patrio atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse : atque hæc omnia, salvis populi Romani sociis, atque integris vestigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis ; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtreçant legi atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Re-⁹quiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites. non enim hoc sine causa quæri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur : quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mærorque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & a majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum regnum congefferat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit. ita illum

23 in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes, rex Armenius, excepit, diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit. cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatæ sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas numquam populus Romanus neque laceffandas bello, neque tentandas putavit. erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, fanî locupletissimi & religiosissimi diripiendi in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & proeliis usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum ac desiderio suorum commovebatur.

24 Hic jam plura non dicam. fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus nostris reditus magis maturus, quam processio longior quæreretur. Mithridates autem & suam manum jam confirmarat, & eorum, qui se ex ejus regno collegerant, & magnis

adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen, magnum & sanctum esse videatur. Itaque ²⁵ tantum victus efficere potuit, quantum incolumis numquam est ausus optare. Nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram umquam attingeret: sed in exercitum vestrum, clarum atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poëtæ solent, qui res Romanas scribunt,) præterire me nostram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex proelio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo, gravissima- ²⁶ que belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consulto:

sed ea vos conjectura perspicitis : quantum illud bellum factum putetis , quod conjungant reges potentissimi , renovent agitatae nationes , suscipiant integræ gentes , novus imperator vester accipiat , vetere pulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor , quare hoc bellum esset , genere ipso necessarium , magnitudine periculosum : restat , ut de imperatore ad id bellum deligendo , ac tantis rebus perficiendo , dicendum esse videatur.

Utinam , Quirites , virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis , ut hæc vobis deliberatio difficilis esset , quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis ! Nunc vero cum sit unus Cn. Pompejus , qui non modo eorum hominum , qui nunc sunt , gloriam , sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit : quæ res est , quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere possit ? Ego enim sic existimo , in summo imperatore quatuor has res inesse oportere , scientiam rei militaris , virtutem , auctoritatem , felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior umquam aut fuit , aut esse debuit ? qui e ludo atque pueritiæ disciplina , bello maximo , atque acerrimis hostibus ,

hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est? qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris? in eunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator? qui sæpius cum hoste confligit, quam quisquam cum inimico concertavit? plura bella gessit, quam ceteri legerunt? plures provincias confecit, quam alii concupiverunt? cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis; non offensionibus belli, sed victoriis; non stipendiis, sed triumphis est erudita? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mixtum ex civitatibus atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum, varia & diversa genera, & bellorum & hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit.

Jam vero virtuti Cn. Pompeji quæ potest **II**
 par oratio inveniri? quid est, quod quis-²⁹
 quam aut dignum illo, aut vobis novum, aut
 cuiquam inauditum possit afferre? Neque
 enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ,

quæ vulgo existimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut
 30 vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sulla, hujus virtute & subsidio confessus est liberatam. Testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii, explicavit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum interneccione patefactum est. Testis est Hispania, quæ sæpissime plurimos hostes ab hoc superatos, prostratosque conspexit. Testis est iterum & sæpius Italia, quæ, cum servili bello, tætro periculosoque, premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeji attenuatum atque imminutum
 31 est; adventu sublatum ac sepultum. Testes vero jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes, denique maria omnia, tum universa, tum in singulis omnes sinus atque portus. Quis enim toto mari locus

per hos annos aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset, aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis aut servitutis periculo committeret, cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late divisum, atque dispersum, quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis a prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas, aut a prædonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc I2 quondam, fuit proprium populi Romani, longe a domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta, defendere. Sociis ego vestris mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cum exercitus nostri a Brundisio numquam, nisi summa hieme, transmiserint? qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; cum legati populi Romani redempti sint?

mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secures in prædonum potestatem pervenerint? Cnidum, aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias, captas esse commemorem, cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An vero ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum atque plenissimum navium, inspectante prætore, a prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, a prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense Incommodum, atque illam labem atque ignominiam Reipublicæ querar, cum, prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, a prædonibus capta atque oppressa est? Proh dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiat³⁴is? Atque hæc, qua celeritate gesta sint, quanquam videtis, tamen a me in dicendo

prætereunda non sunt. Quis enim umquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompejo duce, belli impetus navigavit? qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit, atque hæc tria frumentaria subsidia reipublicæ firmissimis præfidiis, classibusque munivit. Inde, se cum in Italiam recepisset, duabus 35. Hispaniis & Gallia Cisalpina præfidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præfidiis adornavit: ipse autem, ut a Brundisio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti, interfectique sunt, partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretenfibus, cum ad eum usque in Pamphiliam legatos, deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe, lateque dispersum, quo bello omnes

gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit. Est hæc
13
36 divina atque incredibilis virtus imperatoris. quid ceteræ, quas paulo ante commemorare cœperam, quantæ atque quam multæ sunt? Non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximiæ, hujus administræ, comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompejo, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione, quam ipsa per sese
37 cognosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus atque venierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam, ex ærario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites,

ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint : ego autem neminem nomino. quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque, propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocumque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat ? Itinera, quæ per hosce annos in 38 Italia per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini : tum facilius statuetis, quid apud exterarum nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis, sociorum civitates esse deletas ? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet : neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult. Hic miramur, hunc homi- 39 nem tantum excellere ceteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur ? Jam vero, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac litteræ perferuntur. non modo, ut sumtum faciat in militem, nemini vis affertur ; sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ

perfugium majores nostri in sociorum atque
I⁴ amicorum tectis esse voluerunt. Age vero
⁴ ceteris in rebus quali sit temperantia, con-
 siderate. Unde illam tantam celeritatem, &
 tam incredibilem cursum inventum putatis?
 Non enim illum eximia vis remigum, aut ars
 inaudita quædam gubernandi, aut venti ali-
 qui novi, tam celeriter in ultimas terras
 pertulerunt: sed hæ res, quæ ceteros remo-
 rari solent, non retardarunt: non avaritia
 ab instituto cursu ad prædam aliquam devo-
 cavit, non libido ad voluptatem, non amœ-
 nitas ad delectationem, non nobilitas urbis
 ad cognitionem, non denique labor ipse ad
 quietem. Postremo signa, & tabulas, cete-
 raque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ
 ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille
I⁴ ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes
 quidem nunc in his locis Cn. Pompejum,
 sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed
 de cælo delapsum, intuentur: nunc denique
 incipiunt credere, fuisse homines Romanos
 hac quondam abstinentia: quod jam nationi-
 bus exteris incredibile ac falso memoriæ pro-
 ditum videbatur. Nunc imperii vestri splen-
 dor illis gentibus lucet: nunc intelligunt,
 non sine causa majores suos tum, cum hac

temperantia magistratus habebamus, servire populo Romano, quam imperare aliis, maluisse. Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniarum de aliorum injuriis esse dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infirmis esse videatur. Jam quantum consilio, 42 quantum dicendi gravitate & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem vero ejus inter socios quantum existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam judicant? Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantem timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum transmittendum sit, qui ad omnia nostræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur?

Et, quoniam auctoritas multum in bel- 15
lis quoque administrandis atque imperio mi- 43
litari valet; certe nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat,

cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen umquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta & tam præclara judicia fecistis? An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompejum imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompejo omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die a vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repente vilitas annonæ ex summa inopia & caritate rei frumentariæ consecuta est, unius spe & nomine, quantum vix e summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam, accepta in Ponto calamitate, ex eo prælio, de quo vos paulo ante invitatus admonui, cum focii

pertinuissent, hostium opes, animique cre-
 vissent, satis firmum præsidium provincia
 non haberet; amisissetis Asiam, Quirites,
 nisi ad id ipsum ejus temporis divinitus Cn.
 Pompejum ad eas regiones fortuna populi
 Romani attulisset. Hujus adventus & Mithri-
 datem, insolita inflammatum victoria, conti-
 nuit, & Tigranem, magnis copiis minitantem
 Asiæ, retardavit. Et quisquam dubitabit,
 quid virtute profecturus sit, qui tantum au-
 thoritate profecerit? aut quam facile impe-
 rio atque exercitu socios & vectigalia con-
 servaturus sit, qui ipso nomine ac rumore
 defenderit? Age vero, illa res quantam de- **16**
 clarat ejusdem hominis apud hostes populi⁴⁶
 Romani auctoritatem, quod ex locis tam lon-
 ginq̄is, tamque diversis, tam brevi tem-
 pore omnes uni huic se dediderunt? quod
 Cretenfium legati, cum in eorum insula no-
 ster imperator, exercitusque esset, ad Cn.
 Pompejum in ultimas prope terras venerunt,
 eique se omnes Cretenfium civitates dedere
 velle dixerunt? Quid? idem iste Mithrida-
 tes, nonne ad eundem Cn. Pompejum, le-
 gatum usque in Hispaniam misit: eumque
 Pompejus legatum semper judicavit: ii, qui-
 bus semper erat molestum, ad eum potissimum

esse missum, speculatorem, quam legatum judicari maluerunt? Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exterarum nationum valituram esse existimetis.

47 Reliquum est, ut de felicitate, quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus, sicut æquum est homini de potestate deorum, timide & pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem & gloriam, & ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna: de hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisæ diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites,

48

quantas ille res domi, militiaeque, terra, marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, focii obtemperarint, hostes obedi-
erint, sed etiam venti, tempestatesque obsecundarint. Hoc brevissime dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui a diis immortalibus tot & tantas res tacitus aude-
ret optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompejum detulerunt. quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle & optare debetis.

Quare cum & bellum ita necessarium sit, 49
ut negligi non possit: ita magnum, ut accuratissime sit administrandum: & cum ei imperatorem praeficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a diis immortalibus oblatum & datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis? Quodsi Romae Cn. 17
Pompejus privatus esset hoc tempore; tamen 50
ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus. nunc, cum ad ceteras summas

utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid exspectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?

51 At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicæ, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, & valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum & clarissimorum, tamen, ommissis auctoritatibus, ipsa re & ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc a me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in
52 uno Cn. Pompejo summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompejum: sed ad unum tamen omnia deferri

non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re
 multo magis quam verbis refutata. Nam tu
 idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa
 copia ac singulari facultate dicendi, & in
 senatu contra virum fortem A. Gabinium,
 graviter, ornateque dixisti, cum is de uno
 imperatore contra prædones constituendo le-
 gem promulgasset; & ex hoc ipso loco per-
 multa item contra legem eam verba fecisti.
 Quid? tum, per deos immortales! si plus 53
 apud populum Romanum auctoritas tua,
 quam ipsius populi Romani salus & vera
 causa valuisset, hodie hanc gloriam atque
 hoc orbis terræ imperium teneremus? An
 tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum
 populi Romani legati, prætores, quæstores-
 que capiebantur? cum ex omnibus provin-
 ciis commeatu, & privato, & publico, pro-
 hibebamur? cum ita clausa erant nobis
 omnia maria, ut neque privatam rem trans-
 marinam, neque publicam jam obire posse-
 mus? Quæ civitas antea umquam fuit, non 18
 dico Atheniensium, quæ satis late quondam 54
 mare tenuisse dicitur; non Carthaginensium,
 qui permultum classe, maritimisque rebus
 valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque
 ad nostram memoriam disciplina navalis &

gloria remanfit: quæ civitas umquam antea tam tenuis, quæ tam parva infula fuit, quæ non portus fuos, & agros, & aliquam partem regionis atque oræ maritimæ per fe ipfa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, ufque ad noſtram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanferat, magna ac multo maxima parte non modo utilitatis, fed dignitatis atque
55 imperii caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem claſſe Perſenque ſuperarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginienſes, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos, paratiſſimosque vicerunt; ii nullo in loco jam prædonibus pares eſſe poteramus: nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, fed omnes ſocios in ultimis oris auctoritate noſtri imperii ſalvos præſtare poteramus; tum, cum infula Delos, tam procul a nobis in Aegeo mari poſita, quo omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, ſine muro nihil timebat; iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portibus noſtris, fed etiam Appia jam via carebamus: & his temporibus non
pudebat

pudebat magistratus populi Romani, in hunc ipsum locum descendere, cum eum vobis majores vestri exuviis nauticis & classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum, 19
 Q. Hortensi, populus Romanus, & ceteros, 56
 qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Romanus dolori suo maluit, quam auctoritati vestræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa miseria ac turpitudine liberavit; sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus ac nationibus terra, marique imperare. Quo 57
 mihi etiam indignius videtur obrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, ane Pompejo, an utrique? (id quod est verius:) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompejo, expetenti ac postulanti. Utrum ille, qui postulat legatum, ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cum ceteri ad expiandos socios, diripiendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint? an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris atque ejus exercitus, qui consilio ipsius atque

58 periculo est constitutus? An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Coelius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomino, cum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? de quo legando spero consules ad senatum relatores. qui si dubitabunt, aut gravabuntur; ego me profiteor relaturum; neque me impedit cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, vestrum jus, beneficiumque defendam: neque, præter intercessionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitror) isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, quid liceat, considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi, rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompejo adscribitur: propterea quod alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum, susceptumque confecit.

20 Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate
59 & sententia dicendum esse videatur. qui cum ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompejo

omnia poneretis, si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri; cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes prope una voce, IN EO IPSO VOS SPEM HABITVROS ESSE dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respublica, dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vita atque virtute. At enim ⁶⁰ nihil novi fiat contra exempla atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper, in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse; semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum & Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis, patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem

cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum
 61 administraret: in ipso Cn. Pompejo, in quo
 novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam
 multa sint nova, summa Q. Catuli voluntate
 21 constituta, recordamini. Quid enim tam
 novum, quam adolescentulum, privatum,
 exercitum difficili reipublicæ tempore confi-
 cere? confecit. huic præesse? præfuit. rem
 optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam
 præter consuetudinem, quam homini per-
 adolescenti, cujus a senatorio gradu ætas
 longe abesset, imperium atque exercitum
 dari? Siciliam permitti, atque Africam, bel-
 lumque in ea administrandum? fuit in his
 provinciis singulari innocentia, gravitate,
 virtute: bellum in Africa maximum confe-
 cit, victorem exercitum deportavit. Quid
 vero tam inauditum, quam equitem Roma-
 num triumphare? at eam quoque rem po-
 pulus Romanus non modo vidit, sed etiam
 omni studio visendam & concelebrandam
 62 putavit. Quid tam inusitatum, quam ut,
 cum duo consules clarissimi, fortissimique es-
 sent, eques Romanus ad bellum maximum,
 formidolosissimumque pro consule mittere-
 tur? missus est. quo quidem tempore, cum
 esset nonnemo in senatu, qui diceret: *Non*

oportere mitti hominem privatum pro consule;
 L. Philippus dixisse dicitur: *Non se illum
 sua sententia pro consule, sed pro consulibus
 mittere.* Tanta in eo reipublicæ bene ge-
 rendæ spes constituebatur, ut duorum con-
 sulum munus unius adolescentis virtuti com-
 mitteretur. Quid tam singulare, quam ut
 ex senatusconsulto, legibus solutus, consul
 ante fieret, quam ullum alium magistratum
 per leges capere licuisset? quid tam incredi-
 bile, quam ut iterum eques Romanus ex se-
 natusconsulto triumpharet? Quæ in omni-
 bus hominibus nova post hominum memo-
 riam constituta sunt, ea tam multa non sunt,
 quam hæc, quæ in hoc uno homine vidi-
 mus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac 63
 tam nova, profecta sunt in eundem homi-
 nem a Q. Catuli atque a ceterorum ejus-
 dem dignitatis amplissimorum hominum au-
 ctoritate.

Quare videant, ne sit periniquum & non 22
 ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pom-
 peji dignitate a vobis comprobata[m] semper
 esse; vestrum ab illis de eodem homine ju-
 dicium, populique Romani auctoritatem im-
 probari: præsertim cum jam suo jure populus
 Romanus in hoc homine suam auctoritatem

vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere; propterea quod, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, 64 quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, & reipublicæ parum consulistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in republica vidistis; vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, & sibi, & ceteris, populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico & regio, non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompejo singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ & magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque interiorum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste ac de laude, cogitet. Deinde etiam si qui sunt pudore ac temperantia moderatiores; tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitrat. 65 Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines.

Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locupletes ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Li- 66
 benter hæc coram cum Q. Catulo & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? quæ civitas est in Asia, quæ non modo imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? Quare, etiam si quem 23
 habetis, qui collatis signis, exercitus regios superare posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro, gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiumque mittatur. Ec- 67
 quam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima,

Quirites, Cn. Pompejum non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim populum Romanum non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompejum non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus.

68 Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quodsi auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius; cujus tantæ res gestæ terra, marique exstiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentia præditus: est Cn. Lentulus,

in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

Quæ cum ita sint, C. Manili, primum ²⁴ istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut, auctore populo Romano, maneas in sententia, neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi, perseverantiæque arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam nunc iterum in eodem homine præficiendo videmus; quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoriam, quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi & populo Romano polliceor ac defero. testor- ⁷⁰ que omnes deos, & eos maxime, qui huic loco, temploque præsident, qui omnium

mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt,
 maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu
 facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeji
 gratiam mihi per hanc causam conciliari pu-
 tem, neque quo mihi ex cujusquam amplitu-
 dine, aut præsidia periculis, aut adjumenta
 honoribus quæram: propterea quod pericula
 facile, ut hominem præstare oportet, inno-
 centia tecti repellamus: honores autem ne-
 que ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem
 nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra
 71 voluntas feret, consequemur. Quamobrem,
 quidquid in hac causa mihi susceptum est,
 Quirites, id omne me reipublicæ causa susce-
 pisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam
 bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut mul-
 tas etiam similtates partim obscuras, partim
 apertas intelligam, mihi non necessarias,
 vobis non inutiles, suscepisse. Sed ego me
 hoc honore præditum, tantis vobis benefi-
 ciis affectum, statui, Quirites, vestram vo-
 luntatem, & reipublicæ dignitatem, & sa-
 lutem provinciarum atque sociorum, meis
 omnibus commodis & rationibus præferre
 oportere.
